

Tappaako tietosuoja tarinankerronnan – kokemuksia tietosuojakäytännöistä kaskuperinteen keräämisessä

Aloitimme Itä-Suomen yliopiston tulevan kymmenvuotisjuhlan kunniaksi kaskujenkeruun vuoden 2018 lopulla. Tämän vuoden puolella olemme jatkaneet sitä laajoin haastatteluin. Keruun tarkoituksena on kerätä kaskuja Itä-Suomen yliopiston ensimmäisen vuosikymmenen ja yliopiston yhdistämisen ajalta. Viime vuonna astui voimaan Euroopan unionin säätely datan suojelusta eli niin sanottu GDPR-lainsäädäntö, jonka tavoitteena on yhdenmukaistaa dataan liittyvä lainsäädäntö Euroopassa. Lisäksi sen päämääränä on sekä varmistaa kansalaisten tietosuoja ja yksityisyys datan käytössä että muotoilla uudelleen organisaatioiden lähestymistavat henkilökohtaisen datan käyttöön liittyen.

Tutkimusyhteisöissä ja yliopistoissa alettiin valmistua uuteen lainsäädäntöön viime vuoden aikana ja tähän liittyvät käytännöt ovat siten vasta muotoutumassa. Näyttäisi siltä, että valmistautuminen on ollut hyvin säädosohjautunutta ja siten alkanut ulottua myös niille alueille, joissa perinteisesti tiukka yksityisyysdenuoja ei ole ollut keskustelun kohteena.

Ihmisten ja heidän muodostamiensa yhteisöjen perinteen keruun haasteet ovat nousseet esille kaskuaineistomme keräämisen aikana. Kaskut ja tarinat ovat ensinnäkin luonteeltaan aina henkilöön liittyviä, ja vain henkilöön kiinnittynyt kasku on kasku. Mielenkiintoisen teoreettisen ja käytännöllisen kysymyksen muodostaa tiukasti tulkittu datan yksityisyysdenuoja: onko henkilöllä oikeutta määrätä itseään koskevasta kertomusperinteestä,

sen tutkimisesta ja julkaisemisesta? Tiukasti tulkittu henkilön itsemääräämisoikeus johtaa helposti (itse)sensuuriin ja alkaa määrätä myös tarinankerronnan ympäristöä ja tapaa laajemminkin.

Teimme keruun ohjeistettujen käytäntöjen mukaisesti, minkä seurauksena haastattelut alkoivat virallisella selostuksella kertojan oikeuksista ja velvollisuuksista. Lisäksi tähän liittyen sekä allekirjoitettiin sopimus aineiston mahdollisesta jatkokäytöstä että sen toimittamisesta ja julkaisemisesta Itä-Suomen yliopiston kaskukirjassa.

Tutkija ja tutkimustilanne vaikuttavat aina kohteeseensa, kuten menetelmäopinnoissa jo todetaan. Kaskujen- ja tarinoiden kerrontatilanne on laadultaan epävirallinen ja noudattaa kunkin yhteisön perinteen kertomisen tapoja ja lainalaisuuksia. Huomasimme selvästi, että virallisen henkilötietobyrokratian tuominen kerrontatilanteeseen muuttaa heti sekä itse tilanteen luonnetta että siihen osallistuvien käytöstä. On äärimmäisen haastavaa yrittää muistella – saati kertoa – tiettyihin ihmisiin kiinnittyviä hauskoja kertomuksia, kun päällimmäisenä mielessä ovat lähinnä henkilötietojen käsittelyä koskevat tietosuojakysymykset ja ohjautusti sen miettiminen, ettei kertoessaan loukkaa kenenkään yksityisyydensuojaa.

Perusteltua on toki pohtia myös sitä, mikä suhde yhteisöissä elävään kertomusperinteeseen haastatteluilla kartutetuilla kertomusaineistoilla on ylipäänsä. Haastatteleamalla tuotettu kertomusaineisto on jo lähtökohtaisesti keinotekoinen, eikä autenttista kerrontatilannetta voida haastattelutilanteessa tavoittaa. Henkilötietojen käsittelylait säätelevät kuitenkin selvästi kerrontaa entisestään, ja tutkijan arvailujen varaan jää se, miten moninaista kerrontaa ja kaskuaiheita haastattelupuheen ulkopuolelle jää. Erityisen haasteen nimenomaisesti yliopiston kaskukeruuseen tuo informanttien kiinnittyminen tiedemaailmaan, jossa uudet tietosuojavelvoitteet tiedostetaan vahvasti, mutta käsitys niiden soveltamisesta käytännössä ei ole ehtinyt muotoutua.

Kymmenen vuotta sitten silloisessa Kuopion yliopistossa on juuri ennen Itä-Suomen yliopiston syntyä tehty kaskukirja (Hynynen ja Saarti 2009). Moni asia on kuluneen kymmenen vuoden aikana muuttunut – eikä lähtökohtaisesti lainkaan huonoon suuntaan: kiusaamista on kitketty entis-

tä tarmokkaammin työyhteisöissä, ja viime vuosina käyty Me Too -keskustelu on saanut ihmiset aivan aiheellisesti pohtimaan omaa käyttäytymistään työ- ja opiskeluyhteisöissä. Keruun haasteista puhuttaessa on kuitenkin huomioitava myös näiden yhteiskunnallisten keskusteluiden ja ilmapiirin herkistymisen vaikutukset kerrontakulttuurin varovaistumiseen.

Myös vuorovaikutuksen siirtyminen yhä enenevässä määrin kirjalliseen muotoon vaikuttanee kaskujenkerrontaperinteeseen: muodollisissa sähköposteissa ei lähdetä helposti heittämään huumoria, mikäli ei voida olla varmoja, että vastaanottaja osaa sen sellaiseksi tulkita. Kasvokkain tapahtuvaa kanssakäymistä on yhä vähemmän, ja kaskut elävät nimenomaan kerrottuina. Yhdessä sekä tietosuojalainsäädännön ja yleisen ilmapiirin että keskustelukulttuurin muutoksen seurauksena on aiheellista olla aidosti huolissaan siitä, onko Itä-Suomen yliopiston tuleva kaskukirja viimeisiä, joihin voidaan enää aineistoa menestyksekkäästi kerätä. Mikäli ihmiset eivät enää arjessa kerro kaskuja tai vitsaile, saati uskalla kertoa niitä tietosuojasyistä yhteisön ulkopuolelle, on tällaista perinnettä mahdotonta julkaista, ylläpitää ja tutkia.

Ihmistieteissä tehtävässä tutkimuksessa tutkittavia ja heidän suojaamistaan koskevat eettiset toimet sekä asianmukaisten lupien pyytäminen ovat itsestään selviä toimenpiteitä. Tällä hetkellä ollaan kuitenkin sellaisessa tilanteessa, että henkilötietojen käsittelyä koskeva lainsäädäntö vaikuttaa jo sekä yksittäisten perinnelajien keräämiseen että ihmisten kerrontaan. Järviluoma ja Ruotsalainen ovatkin todenneet tietosuojalainsäädännön suhteesta ihmistieteeseen tutkimukseen osuvasi (Järviluoma ja Ruotsalainen 2018, 147; ks. myös Järviluoma 2018):

...suojelelun kohteena eivät välttämättä ole eri tieteiden avulla tutkittavat ihmiset vaan tietojättejät pelkäävät instituutiot. Jättiyritysten ahneuden ja väärinkäytösten aiheuttamasta tietosuojalainsäädännön kiristymisestä saa maksaa paitsi kansalaistiede, myös etnografinen tutkimus: ”voimme kyllä jatkaa pölyttäjiä tarkkailla, mutta ihmisten touhun havainnointi saattaa karahdtaa yliopistojen etiikkakomiteoiden kareille”.

Me humanistit olemme viime kädessä niitä, jotka ymmärrämme paitsi tieteenaloihimme paitkantuvan tutkimusetiikan merkityksen myös sitä koskevan lainsäädännön ja sen vaikutukset tutkimukseen. Onkin meidän vastuullamme pitää yllä

keskustelua ja vaikuttaa säädettäviin lakeihin ja käytäntöihin siten, että ihmisten ja heidän toimintansa tutkiminen, sekä tietysti kaskukirjojen teko, on mahdollista myös tulevaisuudessa. Muuten seurauksena on perinnetieteellisen tutkimuksen eriytyminen varsinaisesta perinteestä ja sen elävästä kertomisesta erilaisissa yhteisöissä.

Kirjallisuus

Hynynen, Petri ja Saarti, Jarmo (2009) *Ei mikään metsämökki: Kaskuja Kuopion yliopistosta*. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Järviluoma, Helmi (2018) Kaikki on nyt höpsäkki höngällään kansalaistieteeseen. Kalevalaseuran blogi 3.5.2018. <https://kalevalaseura.fi/2018/05/03/kaikki-on-nyt-hopsakki-hongallaan-kansalaistieteeseen/>.

Järviluoma, Helmi ja Ruotsalainen, Jari (2018) Betoniporsaita avoimen tiedon valtatiellä: SENSOTRA-hanke tietosuojalainsäädännön murroksessa. *Elore* 2/2018, 141–151. Luettu 5.2.2019. <https://journal.fi/elore/article/view/77216/38473>.

JARMO SAARTI JA HANNA PURO

Saarti on Itä-Suomen yliopiston kirjaston johtaja ja Puro perinteentutkimuksen maisteriopiskelija.